

Nordisk historiografi

| PERTTI HAAPALA, MARJA JALAVA & SIMON LARSSON (RED.): *Making Nordic Historiography: Connections, Tensions & Methodology, 1815–1970*, Berghahn, New York & Oxford, 2017, 332 s., 130 USD.

Är det ”mycket Norden” eller ”lite Norden” i nordisk historisk forskning – är glaset halvfyllt eller halvtomt? För undertecknad, som länge har pläderat för nordiska perspektiv, kan det synas som om de rika möjligheter till belysande komparationer och till att rucka på metodologisk nationalism, som de nordiska länderna osökt erbjuder, alltför sällan har utnyttjats. Å andra sidan har faktiskt en mängd nordiska projekt genomförts under det senaste halvsekle, nordiska antologier utges flitigt och förutom de nordiska historikermötena hålls specialkonferenser inom många fält. I en aktuell översikt menar den finländske historikern Peter Stadius att det i dag finns ett växande akademiskt intresse inom många discipliner för Norden som studieobjekt.¹ Jag hoppas han har rätt.

Inom historiografi – i betydelsen historieskrivningens och -forskningens historia – har det länge funnits ett visst nordiskt intresse. Den samlingsvolym som här står i centrum, *Making Nordic Historiography*, är inte den första. År 2000 gav de norska historikerna Frank Meyer och Jan Eivind Myhre ut en antologi om 1900-talets nordiska historieforskning, med deltagande från alla fem länderna. Författarna behandlade där olika aspekter på utvecklingen i sina hemländer, med undantag av Myhre, som skrev en syntetiserande framställning över ”A century of Nordic historical scholarship”.²

Utgivarna av *Making Nordic Historiography* vill gå ett steg längre och låta hela boken genomsyras av ett transnationellt nordiskt perspektiv. De tar, i sin läs- och tänkvärda inledning, utgångspunkt i det i dag så aktuella begreppet metodologisk nationalism, föreställningen att historieskrivningen fortfarande är fången i omedvetet nationella ramar, vilka vi bör bryta upp. Men att visa att gångna tiders historiker var metodologiska nationalister är alltför enkelt; det vet vi redan att de var. Redaktörerna vill i stället se spänningen mellan nationella och övernationella perspektiv som något historiker alltid har varit tvungna att brottas med. Ett syfte med antologin är just att nyansera debatten ge-

¹ Peter Stadius: „Aktuella tendenser inom Nordenforskning“, *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri*, nr. 1. 2018, s. 47–51.

² Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (red.): *Nordic Historiography in the 20th Century*, (*Tid og Tanke*, No. 5), Department of History, University of Oslo, Oslo 2000.

nom att diskutera hur historiker på olika sätt har hanterat detta dilemma.

Det andra syftet är att ge ett transnationellt perspektiv på nordisk historisk forskning. Haapala, Jalava och Larsson påpekar skillnaden mellan internationellt – där det handlar om nationella enheter och aktörer baserade där, som företrädelsetvis studeras komparativt – och transnationellt, där det är själva förbindelserna och rörelserna över gränser som står i fokus. Som de mycket riktigt skriver, har nordisk historiografi mest skrivits med internationellt perspektiv: som i den ovan nämnda antologin har varje land behandlats för sig, och så har man gjort en komparation. I stället vill de fokusera på ”interacting processes, cultural transfers, network-building and border-crossing circulation” (s. 7). Det är här antologin skulle kunna representera något verkligt nytt jämfört med till exempel den ovan nämnda volymen från år 2000.

Det första syftet, att studera hur historikerna hanterat det nationella kontra det transnationella/internationella/globala, uppfylls i långa stycken. Det andra, att skriva transnationell nordisk historiografi, lyckas inte fullt så bra, som jag återkommer till.

Antologin innehåller, förutom den fylliga inledningen, elva bidrag, författade av två danska, fyra finländska, två isländska, en norsk och två svenska historiker. Som så ofta i antologier spretar tematiken och anknytningen till de inledande syftesformuleringarna är ibland svag. Inte heller formellt har någon likformighet eftersträvat. Samma nordiska titel eller företeelse figurerar under olika engelska översättningar, några bidrag listar källmaterial för sig i de avslutande referensförteckningarna, andra har bara litteratur där och källor i noterna. Felskrivningarna på andra nordiska språk än författarens eget är legio och engelskan flyter inte lika lätt för alla bidragsgivare. Det är också en tung form med korta hänvisningar i parentes i texten, resonerande noter (eller ibland också där bara hänvisningar) samlade efter varje bidrag, och separata referensförteckningar.

Flera av bidragen ger intressanta aspekter på hur historiker har hanterat nationella och internationella perspektiv och kontakter. Särskilt tankeväckande är Marja Jalavas jämförande studie av två norska och två finländska historiker, Halvdan Koht och Edvard Bull d.ä. respektive Gunnar Suolahti och Vänö Voinomaa. Norge och Finland hade vissa ytliga likheter: de hade båda en sen fullt självständig statlighet och det öppnade dem för den tyska kulturhistoria (vi skulle i dag snarare kalla den socialhistoria) som i stället avvisades i de gamla staterna Danmark och Sverige vid förra sekelskiftet. Folket blev en ersättning för staten i den nationella historieskrivning som var självklar för de flesta om inte alla historiker vid denna tid.

Trots stora skillnader för övrigt mellan de marxistiskt inspirerade norrmännen och särskilt den konservative Soulahti arbetade alla fyra med nationella perspektiv på vad de uppfattade som internationella eller transnationella trender. Koht lyckades förena idén om klasskampen som drivande i historien med idén att det var den norska underklassen, bönderna, som burit den norska historien. Bull var mer inriktad på industrisamhället och såg den norska arbetarklassen som en del av en världsomfattande, progressiv rörelse. För Soulahti var klasskampen ett utifrån kommande hot mot finskheten men det hindrade honom inte från att vara en socialhistorisk pionjär som behandlade tydliga klasskillnader. Voionmaa demonstrerade i sina noter en stor internationell belästhets som kom hans nationella historieskrivning till godo, men gav föga tillbaka och förblev okänd utomlands. Även om "ultimately, however, modern nation-states were always lurking in the background" (s. 106) ville historikerna på olika sätt se sina länder i större sammanhang.

Halvdan Koht, troligen den internationellt mest aktiva nordiska historikern under denna period, uppmärksammas i flera artiklar. Jon Røyne Kyllingstad studerar danska och norska reaktioner på den internationella akademiska situationen efter första världskriget. Tyska och österrikiska akademiker bojkottades i det internationella samarbetet och i linje med sina länders neutralitetspolitik ville en del danska och norska historiker verka för att åter inkludera dem för att bidra till fred och förståelse. Här följde också historikernas internationella engagemang ländernas utrikespolitiska intressen, som Danmarks behov av ett gott förhållande till Tyskland efter "genforeningen" och Norges roll som utdelare av Nobels fredspris. Ett danskt resultat var Rask-Ørsted Fondet, som understödde internationalisering till exempel inom fysik och filologi, men fick föga betydelse inom historia.

I Norge gjorde Halvdan Koht skillnad och bidrog aktivt till internationellt samarbete. I nära kontakt med amerikanska historiker fick han till stånd den internationella historikerkonferensen i Oslo 1928. Koht hade ett vidsträckt nätverk, bjöd in utländska forskare och skapade också en bas för sådant arbete genom Instituttet for sammenlignende kulturforskning i Oslo. Här var meningen att särskilt studera språk och kultur, beståndsdelarna hos Kohts nationalitetsbärande norska allmoge, på en komparativ, internationell basis.

Grundtanken i allt detta kallar Kyllingstad träffande "nationalist internationalism". Flera internationella konferenser arrangerades i Oslo och dagens jäktade konferensbesökare må betänka att de ofta varade i flera månader! Men på ett typiskt sätt blev Instituttets uppgift med tiden (det existerade till 1972) inskränkt till att samla in norska folkminnen. Som ett minne av Kohts inriktning ser dock Kyllingstad den

starka norska agrarhistoriska traditionen, med Andreas Holmsen som största namn. Här kunde också ha nämnts att denna nationella tradition fick nordiska effekter med det stora samnordiska ödegårdsprojektet på 1970-talet.

Spelet mellan internationella perspektiv och den nationella ramen kommer också väl till synes i Petteri Norrings jämförelse av Eli Heckscher och Eino Jutikkala, två forskare utan närmare förbindelse med varandra men båda viktiga i Sverige respektive Finland (Heckscher dock inom ekonomisk historia, som utskildes som egen disciplin och snabbt fjärmade sig från historieämnet). Vålligt kan man skymta denna aspekt också när Ingi Sigurðsson studerar hur Grundtvigs i grunden internationella tankar om nationell historia påverkade den första generationen utbildade isländska historiker. Henrik Åström Elmersjö visar hur Föreningen Nordens granskning av historiska läroböcker, som pågick 1920–1970, vilket i förstone kan ses som en intereller transnationalisering, i stället innebar en tydlig kommunikation av utpräglat nationella synpunkter och ett försök att låta dem komma till tals. Nordism sågs som ett utbyte mellan nationer, inte som ett alternativ till dem.

Antologins syfte att belysa olika sätt som historiker har hanterat frågan om nationella och globala perspektiv på kan sägas vara väl uppfyllt. Det finns ingen enkel dikotomi mellan nationell historieskrivning och något annat och bättre, vad vi så skulle kalla det. Jalava gör också ett viktigt påpekande: tills helt nyligen var inte internationella publiceringar en nödvändig merit. Det var desto mer nödvändigt att ha skrivit något välgående inom de ämnen som ansågs som viktiga i den inhemska forskarmiljön. Så var det ännu när undertecknad var ung historiker på 1980-talet; efter att ha skrivit min avhandling om den danska förvaltningen av Island på 1700-talet kände jag ett behov av att visa att jag kunde något inom svensk historia och helst inom ett fält som då upplevdes som forskningsmässigt aktuellt i Sverige; det blev kommunal självstyrelse. Publiceringar om utländsk historia och/eller i utlandet var på sin höjd en tilläggsmerit.

I dag är publicering på engelska ett absolut måste för en ung postdok som vill gå vidare och det är en merit att ha gått utanför de egna gränserna. Men jag misstänker att det fortfarande ska handla om något som upplevs som relevant inom den nationella forskarmiljön. Kan man säga att den metodologiska nationalismen i dag yttrar sig i att olika ämnen och inte minst olika teorier uppskattas mer i vissa nationella miljöer än i andra?

När det gäller syftet att belysa ”interacting processes, cultural transfers, network-building and border-crossing circulation” tycker jag att det är klenare beställt med måluppfyllelsen. Få av artiklarna tar för

sig hela Norden. Det är kanske egentligen bara Åström Elmersjö's ovan anförda bidrag (som är en sammanfattning av hans avhandling) och Mervi Kaarninens undersökning av de första generationerna kvinnliga nordiska historiker. Hos Kaarninen spelar dock det nordiska mindre roll. Hon redovisar få förbindelser mellan dessa ofta utsatta pionjärer, och deras svårigheter att finna sig till rätta i en manlig värld var knappast begränsade till Norden. Det är ändå en värdefull kartläggning Kaarningen har gjort av fyra länders första kvinnliga historiker. Island saknas, vilket gott kunde ha kommenterats; det har goda skäl eftersom den första isländskan blev doktor i historia så sent som 1964 (Ólafía Einarsdóttir, som disputerade i Lund³), efter Kaarninens undersökningsperiod.

Det är även rimligt, fast inte kommenterat, att Peter Edelberg utelämnar Island i sin diskussion av teoriutvecklingen bland nordiska historiker under 1960-talet, eftersom det först var ett decennium senare som en verkligt professionell isländsk miljö uppstod och började ta internationella kontakter. Edelberg jämför i stället fyra metodläroböcker från Skandinavien och Finland, av H. P. Clausen, Ottar Dahl, Rolf Torstendahl och Pentti Renvall (det senare en nyutgåva på svenska av den finska upplagan från 1940-talet). Edelbergs ärende är att problematisera en enkel syn på 1960-talet som en nordisk transportsträcka mot 1970-talets socialhistoria och teorirevolution och han vill plädera för att se decenniet som en särskild period, präglad av "neo-empiricism" och inte helt i takt med den internationella utvecklingen.

Edelbergs resonemang står inte glasklart för mig och jämförelsen mellan de fyra böckerna kanske heller inte säger allt vare sig om Norden eller om de fyra historikermiljöerna. Torstendahls lärobok var visserligen den enda i Sverige men inte så flitigt använd och författaren själv ansåg en bit in på 1970-talet att den var överspelad. Att en ökad teoretisk medvetenhet yttrade sig bland annat i de nordiska metodkonferenserna, där de undersökta författarna var bland initiativtagarna, är riktigt och välkänt. Men kanske det vore mer belysande att se vad dessa och andra nordiska historiker faktiskt gjorde i sin forskning, och vilka förbindelser de faktiskt hade, i stället för att fokusera på programmatiska skrifter?

Pelle Oliver Larsen är en av de få som konkret undersöker historikers transnationella förbindelser, dock begränsat till Skandinavien och till några professorstillsättningar i Danmark och Sverige 1935–1942. Här användes för första gången i Danmark sakkunniga från andra nordiska länder. Tillsättningarna i Köpenhamn, Århus och Upp-

³ Jfr nekrologen: Jens Ulf-Møller: „Ólafía Einarsdóttir 28. juli 1924 – 19. december 2017“, *Historisk Tidsskrift*, 117:2 (2017), s. 531–535.

sala framstod som strider mellan konservativa och radikala historiker, en motsättning som dominerade det historiska fältet i Danmark och Sverige men där de stridande också hade sina kontakter i den norska, inte lika polariserade miljön.

Larsen understryker starkt betydelsen av dessa internordiska nätverk. I Köpenhamn kämpade Aage Friis för att slippa få Erik Arups favorit Albert Olsen som sin efterträdare och mobiliserade den konservativ-nationalistiska Stockholmsprofessor Nils Ahnlund för sin sak. Samtidigt var också den radikale Curt Weibull, Göteborg, en av de sakkunniga. Tungan på vågen blev Osloprofessorn Jacob Worm-Müller, gammal vän till Friis men som ändå till sist förordade Olsen. Den köpenhamnska konkurrensen är väl känd i dansk historiografi, liksom den uppsaliensiska 1942 i svensk; den konservative Erland Hjärne förordade oväntat Weibullärjungen Erik Lönnroth.

Av korrespondensen framgår att de inblandade beskyllde motparten för att otillbörligt utnyttja personliga förbindelser, samtidigt som man såg kontakterna inom de egna leden som fullt legitima. Det riktigt intressanta är emellertid att utgången inte blev den väntade; i båda fallen "svek" en nätverksmedlem. Larsen konkluderar att uppfattningen om vetenskaplig kvalitet kunde väga tyngre än personliga lojaliteter och det känns inte orimligt för en läsare som själv varit inblandad i tillsättningar. Akademiker är inte bara spelare på ett fält som försöker maximera sina positioner, de kan faktiskt också ha idéer om god vetenskap som inte restlöst kan återföras på sociala och kulturella tillhörigheter. Det är en intressant tanke man kan få av Larsens artikel, men när det gäller internordiska förbindelser bringar den inget oväntat.

I sitt bidrag fokuserar Simon Larsson på uppfattningen om god vetenskap eller den dominerande självbild bland svenska och danska historiker som han kallar "aristocratic empiricism". Här är vi nere i en ren komparation av blott två länder och anknytningen till antologins transnationella syften är svag. Flera andra bidrag kan också snarare kallas komparativa studier, som Jalavas, Kyllingstads och Norrings redan nämnda artiklar. Kristín Bragadóttir behandlar skandinavismens påverkan på isländska studenter och isländska och danska historiker men utan tydligt fokus och med för mig oklara slutsatser.

Som något för sig står Pertti Haapalas bidrag, en diakron komparation inom ett land. Han behandlar två skönlitterära författare från 1800- respektive 1900-talet, Zacharias Topelius och Väinö Linna, och deras betydelse för synen på finländsk historia. Det är en av de mest tankeväckande och underhållande texterna i antologin och den visar tydligt att det inte framför allt är professionella historiker som varit drivande i de populära bilderna av det egna landets historia. Den me-

todologiska nationalismen har stått än starkare i den skönlitterära förmedlingen. På så sätt ger texten en värdefull sidobelysning på ett av antologins teman. Några nordiska transnationella rörelser visar den däremot knappast, annat än att en intervju med Linna i svenska Dagens Nyheter fick en viss betydelse i Finland.

Det är kanske inte så konstigt att antologin lyckas bättre med att diskutera och problematisera metodologisk nationalism än med att arbeta transnationellt med nordisk historiografi. Det finns många svårigheter med att anlägga ett nordiskt perspektiv. En är den språkliga. Ytterst få nordiska historiker klarar alla fem statspråken; för undertecknad saknas finskan. En annan är det faktum att historieforskningen i så hög grad varit kopplad till nationalstaten att utvecklingen, trots nätverk och konferenser, faktiskt på viktiga punkter har varit olika i de fem länderna. Ett tredje problem är att historikermiljöerna blir allt fler – inom Norden får man i dag också räkna med färöisk, grönländsk, åländsk och samisk historia, som inte fått plats i boken.

En fjärde aspekt, som några gånger skymtar i antologin, är att det inte alltid var mellan de nationella historikermiljöerna som de viktigaste skiljelinjerna gick. Splittringen mellan weibullianer och hjärneianer i Sverige, mellan Arup med lärjungar och konservativa historiker i Danmark samt mellan finskspråkiga socialhistoriker och svenskspråkiga diplomatihistoriker i Finland är bara de tydligaste interna klyftorna. Edelberg tangerar detta när han skriver: "the reality is that all [olika teorier och metoder] are still in use among different historians in Scandinavia today, probably even within each individual history department" (s. 305). Ja, kanske inom en och samma historiker?

Det förefaller svårt att tillämpa ett nordiskt grepp på historiografen. Många förbindelser och paralleller visas och det låter sig sägas, som utgivarna är inne på i inledningen, att Norden kan betraktas som en både historisk och historiografisk region. Den bästa samlade översikten och det tydligaste budet på vad detta innebär ger dock fortfarande Myhres nämnda artikel från år 2000. Trots det är föreliggande bok definitivt ett fall framåt för försöken att ta ett transnationellt grepp om nordisk historiografi och den kan ge upphov till många tankar kring hur vi i dag hanterar det nationella och det globala.

Harald Gustafsson